

S. AUR. AUGUSTINI

HIPPONENSIS EPISCOPI

DE TRINITATE

LIBRI QUINDECIM

LIBER I^{us}

In quo secundum Scripturas sacras ostenditur unitas et
æqualitas summæ Trinitatis, et quedam loca contra
Filiæ æqualitatem ab eis diluuntur.

I. LECTURUS hæc quæ de Trinitate disserimus, prius
oportet ut noverit, stylum nostrum adversus eorum vigi-
lare calumnias, qui fidei contemneres initium, immaturo
et perverso rationis amore falluntur. Quorum nonnulli ea
quæ de corporalibus rebus, sive per sensus corporeos,
experta noverunt, sive quæ natura humani ingenii et di-
ligentiæ vivacitate vel artis adjutorio perceperunt, ad res
incorporeas et spirituales transferre conantur, ut ex his il-
las metiri atque opinari velint. Sunt item alii qui secun-
dum humani animi naturam vel affectum de Deo sentiunt,
si quid sentiunt, et ex hoc errore, cum de Deo disputant,
sermoni suo distortas et fallaces regulas figunt. Est item
aliud hominum genus, eorum qui universam quidem crea-

1 Inchoati versus annum 400. absoluti circiter an. 416. — 2 Vide Re tract.
lib. II, cap. 15. — 3 Vide D. Guillon, tom. XVII, p. 88, 89.

S. AUR. AUGUSTINI

HIPPONENSIS EPISCOPI

DE TRINITATE

LIBRI QUINDECIM¹.

LIBER I^{us}.

*In quo secundum Scripturas sacras ostenditur unitas et
æqualitas summæ Trinitatis, et quedam loca contra
Filiæ æqualitatem allata diluuntur.*

I. LECTURUS³ hæc quæ de Trinitate disserimus, prius
oportet ut noverit, stylum nostrum adversus eorum vigi-
lare calumnias, qui fidei contemneres initium, immaturo
et perverso rationis amore falluntur. Quorum nonnulli ea
quæ de corporalibus rebus, sive per sensus corporeos,
experta noverunt, sive quæ natura humani ingenii et di-
ligentiæ vivacitate vel artis adjutorio perceperunt, ad res
incorporeas et spirituales transferre conantur, ut ex his il-
las metiri atque opinari velint. Sunt item alii qui secun-
dum humani animi naturam vel affectum de Deo sentiunt,
si quid sentiunt, et ex hoc errore, cum de Deo disputant,
sermoni suo distortas et fallaces regulas figunt. Est item
aliud hominum genus, eorum qui universam quidem crea-

1 Inchoati versus annum 400. absoluti circiter an. 416. — 2 Vide Re tract.
lib. II, cap. 15. — 3 Vide D. Guillon, tom. XVII, p. 88, 89.

turam, quæ profecto mutabilis est, nituntur transcendere, ut ad incommutabilem substantiam quæ Deus est, erigant intentionem; sed mortalitatis onere prægravati, cum et videri volunt scire quod nesciunt, et quod volunt scire non possunt, præsumptiones opinionum suarum audacius affirmando, intercludunt sibimet intelligentiæ vias, magis eligentes sententiam suam non corrigere perversam, quam mutare defensam. Et hîc quidem omnium morbus est trium generum quæ proposui; et eorum scilicet qui secundum corpus de Deo sapiunt, et eorum qui secundum spiritalem creaturam, sicuti est anima, et eorum qui neque secundum corpus, neque secundum spiritalem creaturam, et tamen de Deo falsa existimant, eo remotiores a vero, quo id quod sapiunt, nec in corpore reperitur nec in facto et condito spiritu, nec in ipso Creatore. Qui enim opinatur Deum, verbi gratia, candidum vel rutilum, fallitur; sed tamen hæc inveniuntur in corpore. Rursus qui opinatur Deum nunc obliviscentem, nunc recordantem, vel si quid hujusmodi est, nihilominus in errore est; sed tamen hæc inveniuntur in animo. Qui autem putat ejus esse potentiæ Deum, ut se ipsum ipse genuerit, eo plus errat, quod non solum Deus ita non est, sed nec spiritalis nec corporalis creatura: nulla enim omnino res est quæ se ipsam gignat ut sit.

II. Ut ergo ab hujusmodi falsitatibus humanus animus purgaretur, sancta Scriptura parvulis congruens, nullius generis rerum verba vitavit, ex quibus quasi gradatim ad divina atque sublimia noster intellectus velut nutritus assurgeret. Nam et verbis ex rebus corporalibus sumptis usa est, cum de Deo loqueretur, velut cum ait: «In tegmine alarum tuarum protege me¹.» Et de spiritali creatura multa transtulit, quibus significaret illud

¹ Psal. xvi, 8.

quod ita non esset, sed ita dici opus esset; sicuti est, «Ego sum Deus zelans¹:» et, «Poenitet me hominem fecisse².» De rebus autem quæ omnino non sunt, non traxit aliqua vocabula, quibus vel figuraret locutiones, vel spissaret ænigmata. Unde perniciosius et inanius evanescent, qui tertio illo genere erroris a veritate secluduntur, hoc suspicando de Deo, quod neque in ipso, neque in ulla creatura inveniri potest. Rebus enim quæ in creatura inveniuntur, solet Scriptura divina velut infantilia oblectamenta formare, quibus infirmorum ad quærenda superiora et inferiora deserenda, pro suo modulo tanquam passibus moveretur affectus. Quæ vero proprie de Deo dicuntur; quæque in nulla creatura inveniuntur, raro ponit Scriptura divina, sicut illud quod dictum est ad Moysen: «Ego sum qui sum:» et, «Qui est, misit me ad vos³.» Cum enim esse aliquo modo dicatur et corpus et animus, nisi proprio quodam modo vellet intelligi, non id utique diceret. Et illud quod ait Apostolus, «Qui solus habet immortalitatem⁴:» cum et anima modo quodam immortalis esse dicatur et sit, non diceret, «Solus habet,» nisi quia vera immortalitas incommutabilitas est, quam nulla potest habere creatura; quoniam solius est Creatoris. Hoc et Jacobus dicit: «Omne datum optimum, et omne donum perfectum desursum est descendens a Patre luminum, apud quem non est commutatio, nec momenti obumbratio⁵.» Hoc et David: «Mutabis ea, et mutabuntur, tu vero idem ipse es⁶.»

III. Proinde substantiam Dei sine ulla sui commutatione mutabilia facientem, et sine ullo suo temporali motu temporalia creantem, intueri et plene nosse difficile est: et ideo est necessaria purgatio mentis nostræ, qua illud

¹ Exod. xx, 5. — ² Gen. vi, 7. — ³ Exod. iii, 14. — ⁴ 1 Tim. vi, 16. —

⁵ Jacob. 1, 17. — ⁶ Psal. ci, 27.

ineffabile ineffabiliter videri possit : qua nondum præditi, fide nutrimur, et per quædam tolerabiliora, ut ad illud capiendum apti et habiles efficiamur itinera ducimur. Unde Apostolus in Christo quidem dicit esse omnes thesauros sapientiæ et scientiæ absconditos¹ : eum tamen quamvis jam gratia ejus renatis, sed adhuc carnalibus et animalibus, tanquam parvulis in Christo, non ex divina virtute in qua æqualis est Patri, sed ex humana infirmitate ex qua crucifixus est, commendavit. Ait namque : « Neque enim » judicavi me scire aliquid in vobis nisi Jesum Christum, » et hunc crucifixum². » Deinde secutus ait : « Et ego in » infirmitate et timore et tremore multo fui apud vos. » Et paulo post dicit eis : « Et ego, fratres, non potui vo- » bis loqui quasi spiritalibus, sed quasi carnalibus. Quasi » parvulis in Christo, lac potum dedi vobis, non escam : » nondum enim poteratis ; sed nec adhuc quidem potes- » tis³. » Hoc cum dicitur quibusdam, irascuntur, et sibi contumeliose dici putant ; et plerumque malunt credere eos potius, a quibus hoc audiunt, non habere quod dicant, quam se capere non posse quod dixerint. Et aliquando afferimus eis rationem, non quam petunt cum de Deo quærunt ; quia nec ipsi eam valent sumere, nec nos fortasse vel apprehendere vel proferre : sed qua demonstretur eis quam sint inhabiles minimeque idonei percipiendo quod exigunt. Sed quia non audiunt quod volunt, aut callide nos agere putant ut nostram occultemus imperitiam, aut malitiose quod eis invidemus peritiam ; atque ita indignantes perturbatique discedunt.

IV. Quapropter adjuvante Domino Deo nostro suscipiemus et eam ipsam quam flagitant, quantum possumus, reddere rationem, quod Trinitas sit unus et solus et verus Deus, et quam recte Pater et Filius et Spiritus sanctus

¹ Coloss. II, 3. — ² 1 Cor. II, 2. — ³ Id. III, 1.

unius ejusdemque substantiæ vel essentiæ dicatur, credatur, intelligatur ; ut non quasi nostris excusationibus illudantur, sed re ipsa experiantur, et esse illud summum bonum quod purgatissimis mentibus cernitur, et a se propterea cerni comprehendique non posse, quia humanæ mentis acies invalida in tam excellenti luce non figitur, nisi per justitiam fidei nutrita vegetetur. Sed primum secundum auctoritatem Scripturarum sanctarum, utrum ita se fides habeat, demonstrandum est. Deinde si voluerit et adjuverit Deus, istis garrulis ratiocinatoribus, elatioribus quam capaciõibus, atque ideo morbo periculosiore laborantibus, sic fortasse serviemus, ut inveniant aliquid unde dubitare non possint, et ob hoc in eo quod invenire nequiverint, de suis mentibus potius quam de ipsa veritate, vel de nostris disputationibus conquerantur : atque ita si quid eis erga Deum vel amoris est vel timoris, ad initium fidei et ordinem redeant, jam sentientes quam salubriter in sancta Ecclesia medicina fidelium constituta sit, ut ad perceptionem incommutabilis veritatis imbecillem mentem observata pietas sanet, ne in opinionem noxiæ falsitatis temeritas inordinata præcipitet. Nec pigebit autem me, sicubi hæsito, quærere ; nec pudebit, sicubi erro, discere.

V. Proinde quisquis hæc legit, ubi pariter certus est, pergat mecum ; ubi pariter hæsitat, quærat mecum ; ubi errorem suum cognoscit, redeat ad me ; ubi meum, revocet me. Ita ingrediamur simul charitatis viam, tendentes ad eum de quo dictum est, « Quærite faciem ejus » semper¹. » Et hoc placitum pium atque tutum coram Domino Deo nostro cum omnibus inierim, qui ea quæ scribo legunt, et in omnibus scriptis meis, maximeque in his ubi quæritur unitas Trinitatis Patris et Filii et Spi-

¹ Psal. CIV, 4.

ritus sancti; quia nec periculosius alicubi erratur, nec laboriosius aliquid quæritur, nec fructuosius aliquid invenitur. Quisquis ergo cum legit dicit, Hoc non bene dictum est, quoniam non intelligo; locutionem meam reprehendit, non fidem: et forte vere potuit dici planius; verumtamen nullus hominum ita locutus est, ut in omnibus ab omnibus intelligeretur. Videat ergo cui hoc in sermone meo displicet, utrum alios in talibus rebus quæstionibusque versatos intelligat, cum me non intelligit: et si ita est, ponat librum meum, vel etiam, si hoc videtur, abjiciat; et eis potius quos intelligit, operam et tempus impendat. Non tamen propterea putet me tacere debuisse, quia non tam expedite ac dilucide quam illi quos intelligit, eloqui potui. Neque enim omnia quæ ab omnibus conscribuntur, in omnium manus veniunt: et fieri potest, ut nonnulli qui etiam hæc nostra intelligere valent, illos planiores non inveniunt libros, et in istos saltem incidant. Ideoque utile est, plures a pluribus fieri diverso stylo, non diversa fide, etiam de quæstionibus eisdem, ut ad plurimos res ipsa perveniat; ad alios sic, ad alios autem sic. At si ille qui se ista non intellexisse conqueritur, nulla unquam de talibus rebus diligenter et acute disputata intelligere potuit; secum agat votis et studiis ut proficiat, non mecum querelis et conviciis ut taceam. Qui vero hæc legens dicit: Intelligo quidem quid dictum sit, sed non vere dictum est: asserat, si placet, sententiam suam, et redarguat meam, si potest. Quod si cum charitate et veritate fecerit, mihi que etiam (si in hac vita maneo), cognoscendum facere curaverit, uberrimum fructum laboris hujus mei cepero. Quod si mihi non potuerit, quibus id potuerit, me volente ac libente præstiterit: ego tamen in lege Domini meditor, si non die ac nocte¹, sal-

¹ Psal. 1, 2.

tem quibus temporum particulis possum; et meditationes meas, ne oblivione fugiant, stylo alligo: sperans de misericordia Dei, quod in omnibus veris quæ certa mihi sunt, perseverantem me faciet; si quid autem aliter sapio, id quoque mihi ipse revelabit, sive per occultas inspirationes atque admonitiones, sive per manifesta eloquia sua, sive per fraternas sermocinationes. Hoc oro, et hoc depositum desideriumque meum penes ipsum habeo, qui mihi satis idoneus est et custodire quæ dedit, et reddere quæ promisit.

VI. Arbitror sane nonnullos tardiores, in quibusdam locis librorum meorum opinaturos me sensisse quod non sensi, aut non sensisse quod sensi. Quorum errorem mihi tribui non debere quis nesciat, si velut me sequentes neque apprehendentes deviaverint in aliquam falsitatem, dum cogor per quædam densa et opaca viam carpere; quandoquidem nec ipsis sanctis divinorum Librorum auctoritatibus ullo modo quisquam recte tribuerit tam multos et varios errores hæreticorum; cum omnes ex eisdem Scripturis falsas atque fallaces opiniones suas conentur defendere? Admonet me plane ac mihi jubet suavissimo imperio lex Christi, hoc est, charitas, ut cum aliquid falsi in libris meis me sensisse homines putant quod ergo non sensi, atque id ipsum falsum alteri displicet, alteri placet, malim me reprehendi a reprehensore falsitatis, quam ab ejus laudatore laudari. Ab illo enim quamvis ego non recte qui hoc non senserim, error tamen ipse recte vituperatur: ab hoc autem nec ego recte laudor a quo existimor id sensisse quod vituperat veritas, nec ipsa sententia quam vituperat veritas. Ergo in nomine Domini susceptum opus aggrediamur.

VII. Omnes quos legere potui, qui ante me scripserunt de Trinitate, quæ Deus est, divinorum Librorum veterum

et novorum catholici tractatores, hoc intenderunt secundum Scripturas docere, quod Pater et Filius et Spiritus sanctus, unius ejusdemque substantiæ inseparabili æqualitate divinam insinuent unitatem; ideoque non sint tres dii, sed unus Deus: quamvis Pater Filium genuerit, et ideo Filius non sit qui Pater est; Filiusque a Patre sit genitus, et ideo Pater non sit qui Filius est; Spiritusque sanctus nec Pater sit, nec Filius, sed tantum Patris et Filii Spiritus, Patri et Filio etiam ipse coæqualis, et ad Trinitatis pertinens unitatem. Non tamen eandem Trinitatem natam de virgine Maria, et sub Pontio Pilato crucifixam et sepultam, tertio die resurrexisse, et in coelum ascendisse, sed tantummodo Filium. Nec eandem Trinitatem descendisse in specie columbæ super Jesum baptizatum¹; aut die Pentecostes post ascensionem Domini, sonitu facto de coelo quasi ferretur flatus vehemens, et linguis divisus velut ignis sedisse super unumquemque eorum²; sed tantummodo Spiritum sanctum. Nec eandem Trinitatem dixisse de coelo: « Tu es Filius meus³, » sive cum baptizatus est a Joanne, sive in monte quando cum illo erant tres discipuli⁴; aut quando sonuit vox, dicens: « Et clarificavi et iterum clarificabo⁵: » sed tantummodo Patris vocem fuisse ad Filium factam; quamvis Pater et Filius et Spiritus sanctus, sicut inseparabiles sunt, ita inseparabiliter operentur. Hæc et mea fides, est quando hæc est catholica fides.

VIII. Sed in ea nonnulli perturbantur, cum audiunt Deum Patrem, et Deum Filium, et Deum Spiritum sanctum, et tamen hanc Trinitatem non tres Deos, sed unum Deum; et quemadmodum id intelligant quærunt; præsertim cum dicitur, inseparabiliter operari Trinitatem in

¹ Matth. iii, 16. — ² Act. ii, 2. — ³ Marc. i, 11. — ⁴ Matth. xvii, 5. —
Joh. xii, 28.

omni re quam Deus operatur, et tamen quamdam vocem Patris sonuisse, quæ vox Filii non sit; in carne autem natum, et passum, et resurrexisse, et in coelum ascendisse nonnisi Filium; in columbæ autem specie venisse nonnisi Spiritum sanctum: intelligere volunt, quomodo et illam vocem, quæ nonnisi Patris fuit, Trinitas fecerit; et illam carnem, in qua nonnisi Filius de Virgine natus est, eadem Trinitas creaverit; et illam columbæ speciem, in qua nonnisi Spiritus sanctus apparuit, illa ipsa Trinitas operata sit. Alioquin non inseparabiliter Trinitas operatur, sed alia Pater facit, alia Filius, alia Spiritus sanctus: aut si quædam simul faciunt, quædam sine invicem, jam non inseparabilis est Trinitas. Movet etiam quomodo Spiritus sanctus in Trinitate sit, quem nec Pater, nec Filius, nec ambo genuerint, cum sit Spiritus et Patris et Filii. Quia ergo quærunt ista homines, et tædio nobis sunt; si quid hinc ex dono Dei sapit infirmitas nostra, edisseramus eis ut possumus, neque cum invidia tabescente iter habeamus¹. Si dicimus nihil nos de talibus rebus cogitare solere, mentimur: si autem fatemur habitare ista in cogitationibus nostris, quoniam rapimur amore indagandæ veritatis, flagitant jure charitatis ut eis indicemus quid hinc excogitare potuerimus: « Non quia jam » acceperim, aut perfectus sim², » (nam si Paulus apostolus, quanto magis ergo longe infra illius pedes jacens non me arbitror apprehendisse?) sed pro modulo meo, si ea quæ retro sunt obliviscor, et in anteriora me extendo, et secundum intentionem sequor ad palmam supernæ vocationis, quantum ejusdem viæ peregerim, et quo pervenerim, unde mihi in finem reliquus cursus est, ut aperiatur a me, illis desiderantibus quibus me servire cogit libera charitas. Oportet autem, et donabit Deus,

¹ Sap. vi, 25. — ² Philip. iii, 12.

ut eis ministrando quæ legant, ipse quoque proficiam, et eis cupiens respondere quærentibus, ipse quoque inveniam quod quærebam. Ergo suscepi hæc, jubente atque adjuvante Domino Deo nostro, non tam cognita cum auctoritate disserere, quam ea cum pietate disserendo cognoscere.

IX. Qui dixerunt Dominum nostrum Jesum Christum non esse Deum, aut non esse verum Deum, aut non cum Patre unum et solum Deum, aut non vere immortalem, quia mutabilem, manifestissima divinatorum testimoniorum et consona voce convicti sunt; unde sunt illa: « In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum¹. » Manifestum est enim quod Verbum Dei, Filium Dei unicum accipimus, de quo post dicit: « Et Verbum caro factum est, et habitavit in nobis, » propter nativitatem incarnationis ejus, quæ facta est in tempore ex Virgine. In eo autem declarat, non tantum Deum esse, sed etiam ejusdem cum Patre substantiæ, quia cum dixisset, « Et Deus erat Verbum; » Hoc erat, inquit, in principio apud Deum, omnia per ipsum facta sunt, et sine ipso factum est nihil². » Neque enim dicit « omnia » nisi quæ facta sunt, id est omnem creaturam. Unde liquido apparet ipsum factum non esse per quem facta sunt omnia. Et si factus non est, creatura non est: si autem creatura non est, ejusdem cum Patre substantiæ est. Omnis enim substantia quæ Deus non est, creatura est; et quæ creatura non est, Deus est. Etsi non est Filius ejusdem substantiæ cujus Pater; ergo facta substantia est: si facta substantia est, non omnia per ipsum facta sunt: at omnia per ipsum facta sunt; unius igitur ejusdemque cum Patre substantiæ est. Et ideo non tantum Deus, sed et verus Deus. Quod idem Joannes aper-

¹ Joan. 1, 1. — ² Ibid. 2, 3.

tissime in Epistola sua dicit: « Scimus quod Filius Dei » venerit et dederit nobis intellectum ut cognoscamus verum Deum, et simus in vero Filio ejus Jesu Christo. Hic » est verus Deus, et vita æterna¹. »

X. Hinc etiam consequenter intelligitur non tantummodo de Patre dixisse apostolum Paulum: « Qui solus » habet immortalitatem²; » sed de uno et solo Deo quod est ipsa Trinitas. Neque enim ipsa vita æterna mortalis est secundum aliquam mutabilitatem: ac per hoc Filius Dei, quia vita æterna est³, cum Patre etiam ipse intelligitur, ubi dictum est: « Qui solus habet immortalitatem. » Ejus enim vitæ æternæ et nos participes facti, pro modulo nostro immortales efficimur. Sed aliud est ipsa cujus participes efficimur, vita æterna, aliud nos qui ejus participatione vivemus in æternum. Si enim dixisset, Quem temporibus propriis ostendet Pater beatus et solus potens, Rex regum et Dominus dominantium, qui solus habet immortalitatem; nec sic inde separatam Filium oporteret intelligi. Neque enim quia ipse Filius alibi loquens voce Sapientiæ (ipse est enim Dei sapientia), ait: « Gyrum cœli circuivi sola⁴, » separavit a se Patrem: quanto magis ergo non est necesse ut tantummodo de Patre Filium intelligatur, quod dictum est: « Qui solus » habet immortalitatem, » cum ita dictum sit, Ut serves, » inquit, mandatum sine macula, irreprehensibile usque » in adventum Domini nostri Jesu Christi: quem temporibus propriis ostendet beatus et solus potens Rex » regum et Dominus dominantium; qui solus habet immortalitatem, et lucem habitat inaccessibilem; quem » nemo hominum vidit, nec videre potest; cui est honor » et gloria in sæcula sæculorum. Amen⁵. » In quibus ver-

¹ 1 Joan. v, 20. — ² 1 Tim. vi, 16. — ³ 1 Joan. v, 20. — ⁴ Eccli. xxiv. — ⁵ 1 Tim. vi, 14-16.

bis, nec Pater proprie nominatus est, nec Filius, nec Spiritus sanctus; sed « Beatus et solus potens, Rex regum et » Dominus dominantium, » quod est unus et solus et verus Deus ipsa Trinitas.

XI. Nisi forte quæ sequuntur, perturbabunt hunc intellectum, quia dixit: « Quem nemo hominum vidit, nec » videre potest: » cum hoc etiam ad Christum pertinere secundum ejus divinitatem accipiatur, quam non viderunt Judæi, qui tamen carnem viderunt et crucifixerunt. Videri autem divinitas humano visu nullo modo potest: sed eo visu videtur, quo jam qui vident, non homines sed ultra homines sunt. Recte ergo ipse Deus Trinitas intelligitur beatus et solus potens, ostendens adventum Domini nostri Jesu Christi temporibus propriis. Sic enim dictum est: « Solus habet immortalitatem: » quomodo dictum est: « Qui facit mirabilia solus⁴. » Quod velim scire de quo dictum accipiant: si de Patre tantum, quomodo ergo verum est quod ipse Filius dicit: « Quaecumque » enim Pater facit, hæc eadem et Filius facit similiter⁵? » An quidquam est inter mirabilia mirabilius quam resuscitare et vivificare mortuos? Dicit autem idem Filius: » Sicut Pater suscitavit mortuos et vivificat, sic et Filius » quos vult vivificat⁶. » Quomodo ergo solus Pater facit mirabilia cum hæc verba nec Patrem tantum, nec Filium tantum permittant intelligi, sed utique Deum unum verum solum, id est, Patrem et Filium et Spiritum sanctum.

XII. Item cum dicit idem Apostolus: « Nobis unus » Deus Pater, ex quo omnia et nos in ipso; et unus Do- » minus Jesus Christus, per quem omnia et nos per ip- » sum⁴; » quis dubitet eum omnia quæ creata sunt dicere, sicut Joannes: « Omnia per ipsum facta sunt⁵? »

¹ P. al. LXXI, 18. — ² Joan. v, 10. — ³ Ibid. 21. — ⁴ I Cor. VIII, 6. — ⁵ Joan. 1, 3.

Quæro itaque de quo dicat alio loco: « Quoniam ex ipso, » et per ipsum, et in ipso sunt omnia: ipsi gloria in sæ- » cula sæculorum. Amen. » Si enim de Patre et Filio et Spiritu sancto, ut singulis personis singula tribuantur; « Ex ipso, » ex Patre; « Per ipsum, » per Filium; « In » ipso, » in Spiritu sancto, manifestum quod Pater et Filius et Spiritus sanctus unus Deus est, quando singulariter intulit, « Ipsi gloria in sæcula sæculorum. » Unde enim coepit hunc sensum, non ait: « O altitudo divitiarum sapientiæ et scientiæ » Patris, aut Filii, aut Spiritus sancti, sed, « Sapientiæ et scientiæ Dei! Quam inscrutabilia sunt judicia ejus, et investigabiles viæ ejus! » Quis enim cognovit mentem Domini? Aut quis consiliarius ejus fuit? Aut quis prior dedit illi, et retribuetur ei? Quoniam ex ipso, et per ipsum, et in ipso sunt omnia: ipsi gloria in sæcula sæculorum. Amen¹. » Si autem hoc de Patre tantummodo intelligi volunt, quomodo ergo omnia per Patrem sunt, sicut hîc dicitur; et omnia per Filium, sicut ad Corinthios ubi ait: « Et unus » Dominus Jesus Christus, per quem omnia², » et sicut in Evangelio Joannis, « Omnia per ipsum facta sunt³? » Si enim alia per Patrem, alia per Filium, jam non omnia per Patrem, nec omnia per Filium. Si autem omnia per Patrem, et omnia per Filium, eadem per Patrem, quæ per Filium. Aequalis est ergo Patri Filius, et inseparabilis operatio est Patris et Filii. Quia si vel Filium fecit Pater quem non fecit ipse Filius, non omnia per Filium facta sunt: at omnia per Filium facta sunt: ipse igitur factus non est ut cum Patre faceret omnia quæ facta sunt. Quanquam nec ab ipso verbo tacuerit Apostolus, et apertissime omnino dixerit: « Qui cum in Dei forma esset,

¹ Rom. XI, 33-36. — ² I Cor. VIII, 6. — ³ Joan. 1, 3.

» non rapinam arbitratus est esse æqualis Deo¹: » hęc Deum proprie Patrem appellans, sicut alibi: « Caput » autem Christi Deus². »

XIII. Similiter et de Spiritu sancto collecta sunt testimonia, quibus ante nos qui hęc disputaverunt abundantius usi sunt, quia et ipse Deus, et non creatura. Quod si non creatura, non tantum Deus; (nam et homines dicti sunt dii³): sed etiam verus Deus. Ergo Patri et Filio prorsus æqualis, et in Trinitatis unitate consubstantialis et coæternus. Maxime vero illo loco satis claret, quod Spiritus sanctus non sit creatura, ubi jubemur non servire creaturæ, sed Creatori⁴: non eo modo quo jubemur per charitatem servire invicem⁵, quod est græce δουλεύειν; sed eo modo quo tantum Deo servitur, quod est græce λατρεύειν. Unde idololatræ dicuntur qui simulacris eam servitutem exhibent quæ debetur Deo. Secundum hanc enim servitutem dictum est: « Dominum Deum tuum » adorabis, et illi soli servies⁶. » Nam et hoc distinctius in græca Scriptura invenitur; λατρεύσεις enim habet. Porro si tali servitute creaturæ servire prohibemur, quandoquidem dictum est: « Dominum Deum tuum adorabis, » et illi soli servies; » unde et Apostolus detestatur eos qui coluerunt, et servierunt creaturæ, potius quam Creatori⁷: non est utique creatura Spiritus sanctus, cui ab omnibus sanctis talis servitus exhibetur, dicente Apostolo, « Nos enim sumus circumcisio, Spiritui Dei servientes⁸, » quod est in græco λατρεύοντες. Plures enim codices etiam latini sic habent: « Qui Spiritui Dei servimus: » græci autem omnes, aut pene omnes. In nonnullis autem exemplaribus latinis invenimus non, « Spiritui Dei servimus, »

¹ Philip. II, 6. — ² I Cor. XI, 5. — ³ Psal. LXXXI, 6. — ⁴ Rom. I, 25. — ⁵ Galat. V, 13. — ⁶ Deut. VI, 13, et Matth. IV, 10. — ⁷ Rom. I, 25. — ⁸ Philip. III, 3.

sed: « Spiritu Deo servimus¹. » Sed qui in hoc errant, et auctoritati graviori cedere detrectant, numquid et illud varium in codicibus reperiunt, « Nescitis quia corpora » vestra templum in vobis est Spiritus sancti, quem habetis a Deo²? » Quid autem insanius magisque sacrilegum est, quam ut quisque dicere audeat membra Christi templum esse creaturæ minoris secundum ipsos, quam Christus est? Alio enim loco dicit: « Corpora vestra membra sunt Christi³. » Si autem quæ membra sunt Christi, templum est Spiritus sancti, non est creatura Spiritus sanctus: quia cui corpus nostrum templum exhibemus, necesse est ut huic eam servitutem debeamus, qua non nisi Deo serviendum est, quæ græce appellatur λατρεία. Unde consequenter dicit: « Glorificate ergo Deum in corpore vestro⁴. »

XIV. His et talibus divinarum Scripturarum testimoniis, quibus, ut dixi, priores nostri copiosius usi, expugnaverunt hæreticorum tales calumnias vel errores, insinuat fidei nostræ unitas et æqualitas Trinitatis. Sed quia multa in sanctis Libris propter incarnationem Verbi Dei, quæ pro salute nostra reparanda facta est, ut mediator Dei et hominum esset homo Christus Jesus⁵, ita dicuntur, ut majorem Filio Patrem significant, vel etiam apertissime ostendant; erraverunt homines minus diligenter scrutantes vel intuentes universam seriem Scripturarum, et ea quæ de Christo Jesu secundum hominem dicta sunt, ad ejus substantiam quæ ante incarnationem sempiterna erat, et sempiterna est, transferre conati sunt. Et illi quidem dicunt minorem Filium esse quam Pater

¹ Triplicem hujusce loci lectionem affert rursus Augustinus in libro ad Bonifacium tertio, cap. 7. Ipsum eundem locum in Latinis codicibus falsatorum perfidia mutatum fuisse, monet Ambrosius in lib. de Spiritu sancto, cap. 6. — ² I Cor. VI, 19. — ³ Ibid. 15. — ⁴ Ibid. 20. — ⁵ I Tim. II, 5.